

Питання 19. Освітні процеси в 18-19 ст. в Україні.

Нижча освіта в Україні у кін. 17 - поч. 18 ст. була дуже поширеною, бо майже кожне село мало свою школу. Існували ці школи при церквах і навчали в них дяки. В монастирях теж були школи, в яких навчали ченці. Відомо, що у 1740 - 1748р.р. у сімох полках (Ніжинському, Люблінському, Чернігівському, Полтавському, Переяславському, Прилуцькому та Миргородському) було 866 шкіл на 1099 поселень - тобто одна школа припадала на 1000 чоловік. В 1768 році на території повітів Чернігівського, Городянського та Сосницького було 134 школи і на кожну припадало 764 чоловіка. Ці факти свідчать нам про дуже високий розвиток освіти серед простого населення, бо, для приклада, у 1875 році на цій території було тільки 52 школи і на кожну припадало 6750 чоловік. Навчалися у 17 - 18 ст. в цих школах діти старшин, козаків, духовенства, селян.

Населення само розуміло потрібність в навчанні своїх дітей, тому воно за свої кошти засновувало і утримувало школи, сільська громада сама запрошувала вчителя і давала йому гроші. В сільській місцевості, де населення було розкидане по хуторах, навчали так звані "мандрівні дяки".

В містах існували братські школи.

Значна гірша ситуація була на українських землях під польською владою. Була заснована семінарія у Вільні, але це ситуацію в галузі освіти не покращило. Причина цього - все більше сполячення української шляхти, що призводило до занепаду і зникнення братських шкіл. Семінарія у Вільні виховувала богословів коштом Апостольської Столиці. Там було лише 20 місць для українців, причому 16 з них - для світських людей. В Умані у 1765 році засновано монастир, при якому навчалися до 400 учнів. Цей монастир було зруйновано підчас Коліївщини.

У 60 - 80 - ті роки відбувається поступовий занепад початкових шкіл, що тривав паралельно із втратою української автономії та розповсюдженням феодално - кріпосницьких відносин Російської імперії на українські землі. Покріпачене українське селянство вже було не в змозі утримувати школи. З початком 18 ст. занепадають братства, що призводить до ліквідації братських шкіл, а із скасуванням полкового устрою було закрито полкові школи. Після проведення адміністративної реформи у повітових містах дуже повільно починається процес створення повітових шкіл. Так, у Києві на початку 19 ст. було тільки 4 парафіяльних та єдина повітова школа. В Галичині та Буковині початкові школи існували у вигляді так званих "дяківок". У 1777 австрійський уряд провів шкільну реформу, запровадивши "тривіальні" школи з німецькою мовою навчання для сіл і малих міст та головні - для великих міст і по монастирях. До 1792 року існували українські школи, які згодом було закрито.

На початку 19 століття переважна більшість шкіл була парафіяльними; в містах були повітові школи, кількість яких починала збільшуватися. На

початку 19 століття в школах почали вживати "ланкастерський" метод навчання, тобто вчитель доручав кращим учням проводити заняття.

Середина 19 століття характеризується розвитком прогресивних ідей, які охопили суспільство - піднести освіту в народі було бажанням передової інтелігенції. Виступають за розвиток освіти прогресивні педагоги М. Пирогов, К. Ушинський, які порушили питання про рідну мову навчання.

Положення 1864 року про школу дало новий поштовх для їх розвитку. Встановлено два типи початкових шкіл: однокласові, з навчанням протягом трьох років та двокласові, з навчанням протягом п'яти років. Усі школи підлягали міністерству народної освіти або Синодові. Недоліком було те, що в школах було заборонено вживати українську мову та друкувати підручники рідною мовою (відповідно до Валуєвського циркуляру та Емського указу).

З 70 - х років велику роль у справі освіти мали земства, які організували широку мережу шкіл, дбали про кадри вчителів, організовували вчительські семінарії, давали кошти на утримання шкіл.

Щодо розвитку початкових шкіл на Буковині та Галичині у 19 столітті, то можна сказати, що шкільна справа була на низькому рівні. З 1816 року школи перейшли під контроль римо - католицької консисторії у Львові, яка на визнавала української мови. Кількість шкіл зменшувалась, бо населення неохоче віддавало дітей у школу з чужою мовою навчання. На початку 19 століття на Буковині не було жодної школи з українською мовою навчання. Але у 1870 році вийшов закон, на підставі якого шкільне будівництво на Буковині почало розвиватися: так у 1896 році там вже було 335 шкіл, серед яких 131 - українська.

Щодо середньої освіти, то вона була зосереджена в "главных народных училищах", програма яких відповідала нижчим класам пізніших гімназій.

1804 року в губернських та деяких повітових містах було засновано гімназії з 4 - х річним навчанням. У 1828 році відповідно до нового статуту, навчання в гімназіях збільшувалося до 7 - ми років і поширювалося вивчення латинської і грецької мов.

Існувало багато спеціальних середніх шкіл - 4 - класні духовні семінарії, кадетські корпуси (воєнні гімназії) тощо.

У Галичині існували 5- ти та 6- ти класні середні школи з латинською мовою навчання. З приєднанням Галичини до Австрії, було організовано 5 середніх шкіл - гімназій. У 1887 році засновано першу українську гімназію у Перемишлі, 1893 - в Коломиї, 1898 - в Тернополі.

На Буковині перші середні школи засновано у кінці 18 століття. В 1808 році в Чернівцях засновано гімназію, у 1824 - Богословський Інститут, а при ньому клерикальний семінар.

Щодо вищої освіти, то в 19 столітті вона набула нового розвитку. Так перший університет було засновано у 1805 році в Харкові (ініціатор Каразін), першим ректором якого був український поет П. Гулак - Артемовський.

Другим за чергою був Київський університет св. Володимира, заснований у 1834 році на базі закритого Кремянецького ліцею. Він спочатку мав два факультети - філософський та юридичний; у 1841 році відкрито медичний факультет, у 1850 - філософський, який згодом було поділено на два інших: історико - філологічний та фізико - математичний. Першим ректором був М. Максимович.

Третім університетом був Новоросійський в Одесі, заснований у 1864 році.

Львівський університет був заснований у 1784 році. У 1849 р. було відкрито кафедру української мови та літератури (голова - Яків Головацький). У 1894 році відкрито кафедру української історії, яку посів професор М.

Грушевський, у 1900 році засновано кафедру української літератури (К. Студинський).

На Буковині університет було засновано у 1875 році в Чернівцях. Мовою викладання була німецька, але існували й кафедри з українською мовою навчання: української мови та літератури, церковно - слов'янської мови та практичного богослов'я.

Університети не обмежували вищої освіти: у Києві існувала Духовна Академія, були Технологічний інститут у Харкові (з 1884р.), політехнічний інститут у Києві (1898р.), у Львові (1884 р.), Ветеринарний інститут у Харкові тощо.

Велику роль в розвитку української культури відіграла Києво - Могилянська академія. Наприкінці 17 століття було декілька спроб закрити академію (зокрема після пожежі 1666р.). Лише за царя Федора становище академії покращилося, у 1701 році Колегія була перейменована в Академію, їй дано право володіти маєтками, призначено щорічну субсидію у розмірі 1000 золотих.

Важливою була діяльність у справі відродження академії гетьмана Івана Мазепи. Мазепа був меценатом і опікуном академії: він збудував для неї новий будинок, новий Братський собор, в якому відбувалися урочисті служби, часто відвідував академію, бував на диспутах тощо.

В ці часи в академії працювали такі видатні професори, як Степан Яворський, Йоасаф Прокопович, енциклопедист Теофан Прокопович (спеціаліст у галузі теології, філософії, літератури, математики, астрономії тощо) та інші.

Навчання було побудовано за зразком єзуїтських польських колегій. Було 7 - 8 класів, які поділялися на три цикли: нижчий - граматичний (інфіма, граматика та синтаксис), середній - риторичний(піїтика та риторика) та вищий - філософський (діалектика, логіка та теологія). Останній клас був розрахований на 4 роки. Мова навчання - латинська, крім того вивчали грецьку та старослов'янську. Академія мала у своєму складі одну з найбільших бібліотек, де були зібрані багато книг, рукописів, хронік.

У Академії навчалися племінники Мазепи та діти старшини: Ломиковського, Горленка, Данила Апостола, Ханенка, Лизогуба та інших. Також тут вчилися і іноземці: Б.П. Шереметєв, син Патрика Гордона.

За 150 років свого існування в Академії навчалося бл. 25000 українців. З цієї кількості вийшли тисячі освіченого духовенства та більша частина свідомої інтелігенції, яка протягом 18 століття займала урядові місця.

Академія була також науковим осередком: її професорів та вихованців запрошували до Московії, а пізніше - до Російської імперії. Наприклад, Синод у своєму складі мав вихованців академії: Ст. Яворський, Т. Прокопович, А. Лопатинський та інші. З 1721 по 1750 р. більше 200 вихованців зайняли високі посади в Росії.